TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINI DIVERSIFIKATSIYA QILISHDA ESG (EKOLOGIK VA IJTIMOIY) STANDARTLARINING O'RNI

Xojibekova Zilola Shavkat qizi
TDIU, “Bank hisobi va auditi” kafedrasi katta o’qituvchisi
xojibekovazilola@gmail.com

ANNOTATSIYA: *Maqolada tijorat banklari aktivlari tarkibini ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG) jarayonlari asosida diversifikatsiya qilish jarayonlari tahlili. "Yashil" banklarining faol ishlari, iqlimiy va ekologik risklarni oshirish hamda ushbu standartlarning bank rentabelligiga ta'siri ilmiy ilmiy asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *tijorat banklari, bank aktivlari, ESG standartlari, yashil bank ishi, ekologik risklar, tashkilot moliya.*

АННОТАЦИЯ: *В статье анализируются процессы диверсификации структуры активов коммерческих банков на основе принципов экологического, социального и корпоративного управления (ESG). Научно обосновываются деятельность «зеленых» банков, оценка климатических и экологических рисков, а также влияние данных стандартов на рентабельность банковской деятельности.*

Ключевые слова: *коммерческие банки, активы банка, стандарты ESG, зеленое банковское дело, экологические риски, устойчивое финансирование.*

ABSTRACT: *The article analyzes the processes of diversifying the asset structure of commercial banks based on environmental, social, and corporate governance (ESG) principles. The activities of "green" banks, the assessment of climate and environmental risks, and the impact of these standards on bank profitability are scientifically substantiated.*

Keywords: *commercial banks, bank assets, ESG standards, green banking, environmental risks, sustainable finance.*

KIRISH

Zamonaviy global moliya tizimida bank aktivlarini boshqarayotgan tabiiy an'anaviy tajriba ko'rsatkichlar (daromadlilik va likvidlik), balki xalqaromiqyosda tan olingan jismoniy mezonlari bilan ham uzviy bog' bo'lib sinov. Global iqlim sharoiti, ijtimoiy mas'uliyat va korporativ talabchanlikka tijorat qo'yilayotgan banklari oldiga o'zining aktivlari sifatini oshirishda yangicha Energetiklarni, ESG (ESG) standartlarini joriy etishni qo'llab-quvvatlamoqda. Bank ekologik va ijtimoiy himoyalangan transformatsiyani davolashning uzoq tiklanishini ta'minlashning omiliga aylandi.

Kredit portfelining kreditaro taqsimlanishida yuqori uglerodli va atrof-muhitga zarar yetkazuvchi zararlanishini moliyaviylashtirishning yoki bank aktivlariga zarar ta'sir ko'rsatishi mumkin. Dunyo mavjud (G'arbiy Yevropa, Japan, Singapore) ko'ES ko'rinishidagi, banklar tomonidan yaratilgan G'ayrioddiy yordamga keluvchi “yashillariga” kirishuvchi “va ijtimoiy foydalanishga faollarni yo' shaxsiy portfel risklarini yuqori darajada kuzatish. Bunday aktivlar kapital bozorlaridan arzon va uzoq vaqt resurslarni (Green bonds) jalb qilish qiladi [1].

O'zbekistonda ham moliya-bank yo'lida isloh qilish va yo'lbardoshligini oshirish orqali iqtisodiy" transformatsiyani alohida e'tiborga olib qaratilmoqda. Mahalliy tijorat banklari shaxsiy va ijtimoiy risklarni tiklash (ESRM) joriy qilingan bank aktivlari tarkibini ishlab chiqarishga xizmat qiladi. Ushbu tezisda ESG standart tijorat banklari aktivlari yopiq va ilmiy-nazariy ta'sirini nazorat qilish tizimi.

Tijorat banklarida aktivlar hisob tarkibidagi risk profilining to'g'ridan-to'g'ri baholanishiga bog'liq. ESG kontekstida bank aktivlariga bevosita ta'sir etuvchi ikki risklar ajratib ko'rsatish:

- **Fizik risklar:** jismoniy risklar: ob'ekt va tabiiy ofatlar.
- **O'tish risklari:** Ekologik qonunchilikning qat'iy va yangi soliqlarning joriy etilishi natijasida sanoat korxonalaridagi bankining (aktivlarining) ishlab chiqarishga uchrashi.

Uch risklarni shaxsiyPL olmas bank kredit portfelida muammoli aktivlar (N) ulushining ortishiga va bank kapitalining yeyilishiga olib keladi. Basel qo'mitasi o'zining shaxsiy tavsiyalarida bank aktivlari sifatini oshirishda iqlimiy va ekologik risklarni himoya qilish talab qiladi [2].

Bank faoliyatiga ESGlarining integratsiya aktivlarini strategik qayta taqsimlash beradi. "Yashil moliya" (Green banking) orqali aktivlarni diversifikatsiya qilish uchun yo'nalishlarni oladi:

- **Ekologik toza faollarni ko'paytirish:** Energiya tejamkor texnologiya, qayta tiklanadigan energiya manbalari va ekologik transport resurslariga kreditlar berish.
- **Skoring qayta modernizatsiya qilish:** Kredit berish jarayonining faqat holatini baholash emas, balki uning atrof-muhitga ta'siri ham scoring baholanadi (ESG).
- **Aktivlarni "jigarrang" (high-carbon)dan xoli qilish:** Atrof-muhitga yuqori zarar yetkazuvchi tarmoqlarni kreditlash limitlarini bosqichma-bosqich rivojlanish [3].

Bu jarayon bank aktivlarining uzoq muddatli likvidligini va diversifikatsiyasini yangi sifat bosqichiga olib chiqadi.

Xalqaro moliya institutlari (IFC, Jahon banki) tadqiqotiga ko'ra, yuqori ESG reytingiga ega bo'lgan banklarning aktivlari rentabelligi va himoyaligi an'anaviy banklarga nisbatan ushlab turish o'sish tendensiyasiga ega. Samaradorlik mezonlarini nazorat guruhlash mumkin:

1) Kredit riskining kamayishi

ESG ga asoslangan saralangan meni boshqarishga ega bo'lganligi sababli, sudlovga uchrash va defolt bo'lish past bo'ladi. Bu bank portfelidagi NPL darajasi minimal darajada saqlaydi [4].

2) Resurs jalb qilish nazoratining

Aktivlari ESG javob beradi banklar bozorda past foizli "yashil obligatsiyalar" chiqarishi mumkin, bu esa banking sof foizli marjasini (NIM) olib.

3) Bank aktivlari ko'rsatkichlarining ESG joriy qilingan keyingi qiyosiy tahlili

Aktivlar xarakteristikasi	**An'anaviy aktivlarni boshqarish modeli**	**ESG tizimiga asoslangan model**
Aktivlar tarkibi	Tarmoq risklariga yuqori darajada barqarorlik	Ekologik va ijtimoiy diversifikatsiyalashgan
Kredit riskini baholash	Faqat hisobotlar tahlili	Kompleks tahlil (Moliyaviy + ESG skori)
Regulyator talablari	Bazel III standartidagi mezonlari	Basel III + Iqlim risklari yuklamalari
Obro'ga oid xavflar	Yuqori (ekologik zarar tufayli)	Minimal (Barqaror brendi imidji)

O'zbekiston bank sektorida ESG standartlarini tatbiq etish jarayonlari endigina strategik bosqichga qadam qo'ymoqda. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki banklari uchun ekologik va ijtimoiy risklarni boshqarish bo'yicha uslublar tavsiyalar ishlab chiqariladi. Ayrim yillik aksiyadorlik-tijorat banklari (masalan, SQB, Ipoteka-bank, Ipak Yo'li Banki) xalqaro moliyaviy korporatsiyalari bilan hamkorlikda "Yashil bank ishi" modellarini va ESG menejment yangi joriy boshladi. lekin, aktivlarni to'liq transformatsiya qilishda

yagona milliy taksonomiyaning (yashil asosida klassifikatorining) mukammal emasligi va malakali kadrlar yetishtirish uchun to'siq bo'lib qolmoqda.

Tijorat banklari aktivlari taklifi bo‘yicha ESG standartlaridan yuk tashishni mukammallashtirish bo‘yicha takliflar:

1. **Milliy "Yashil Taksonomiya"ni to'liq amaliyotga tozalash:** Banklar qaysi tarkibini yoki yashil aktiv deb tasniflashi uchun aniq mezonlarni kuzatish.
2. **ESG modellarini avtomatlashtirish:** Kredit portfelidagi ishlab chiqarishni ishlab chiqishda sun'lektga boshqarish ESG reyting tizimlarini joriy.
3. **"Yashil bankni diversifikatsiya qilish:** Ekologik ipoteka, energiya tejamkor avtokreditlar va kichik biznes foydalanishi uchun maqsadli kredit liniyalarini ishlab chiqarish".
4. **Iqlimiy stress-testlarni yo'lga qo'yish:** Bank aktivlari portfelini ekologik ekologik va iqlimiy o'zgarishlar ostidagi tuzatishlarni yo'lga qo'yish.

XULOSA

Tijorat banklarida faollar barqaror va barqaror muhitni bugungi kunda tez o'zgaruvchan banklarida' global iqtisodiy va ekologikda muhitda ESG standart integratsiyaga bog'. ESG vositalarini joriy etish ijtimoiy mas'uliyatni emas, balki bank aktivlari tarkibidagi yashirin risklarnite va ulardan minimallashtirishning strategik moliyaviy vositalaridir.

Bu tizimning tatbiq etish banklariga kredit portfeli sifatini, muammoli aktivlar (PL) vujudga kelishilgan bozorlardan olish va moliyaviy arzon resurslarni jalb qilish imkonini beradi. O'zbekiston bank tizimida ESG standartlarini joriy milliy moliyaviy resurslarning iqtisodiy darajasini aniqlashga, faollar barqarorligini ta'minlashga va mamlakatning iqtisodiy o'sishiga barqaror mustahkamlashga.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mishkin, F. S. Pul iqtisodiyoti, bank ishi va moliya bozorlari. – 12-nashr. – Pearson, 2020.
2. Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi. Iqlim bilan bog'liq moliyaviy xavflarni samarali boshqarish va nazorat qilish tamoyillari. – Xalqaro hisob-kitoblar banki (BIS), Bazel, 2022.
3. OECD. ESG investitsiyalari: amaliyotlar, yutuqlar va muammolar. – OECD nashriyoti, Parij, 2021.
4. Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC). Moliyaviy institutlar uchun ekologik va ijtimoiy xavflarni boshqarish (ESRM) bo'yicha ko'rsatmalar. – IFC, Vashington, 2023.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank qayta rivojlantirish va transformatsiya qilish strategiyasi materiallari (2021–2025).
6. Karimov A., Xolmirzayev B. Bank ishi va risklarni boshqarish. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2020.